

ANTIPHONA AD COMMUNIONEM

A communio antifónák története, teológiája

Előadás a *Nyári liturgikus-egyházzenei tanfolyamon*

Esztergom, 2002. június 20.

A communio antifóna elnevezése a különböző liturgiákban – az antifóna helye a szentmisében

A communio antifóna (továbbiakban csak communio v. antifóna) neve az ambrozián liturgiában *transitorium*, a hispánban pedig *Antiphona ad accedentes*¹. A latin liturgiában a communio nevet kapja, mely az áldozást jelenti. Nem annyira a vonulás mozzanatát ragadja meg, mint például a *transitorium*, hanem a szentségi történet: egységbe, közösségbe kerülünk Istennel, ugyanakkor mi magunk is közösséget alkotunk, akik egy asztal körül, egy kenyérből részesedünk.

Az antifóna a mise negyedik körmeneti éneke: az áldozók vonulását és a szentáldozást kíséri. A mise utolsó liturgikus éneke, proprium része. Jellegét tekintve funkcionális, kísérő, antifonális misetétel.

Az antifónák változásának történeti áttekintése

A *Constitutio Apostolica*ban (VIII, 13,16-14,1) azt olvassuk, hogy mialatt a hívek csendben és tisztelettel veszik magukhoz az Eukarisztiát, addig egy kántor a 33. zsoltárt énekli, különösen is e vers miatt (9.): *Gustate et videte quam suavis est Dominus (Ízleljétek és lássátok, mily édes az Úr)*. Jeruzsálemi Szent Cirill, Szent Ágoston és a hispán liturgia is megerősíti a 33. zsoltár használatát².

Az előzőekkel ellentétben Aranyszájú Szent János (*Expositio I*) a 144. zsoltár használatáról beszél, amelyhez a zsoltár 15. versét használják responsoriumnak: *Oculi omnium (Mindeneknek szemei)*³.

Míg Keleten a 115. és 148. zsoltárt is énekelték, Alexandriában, a koptok és az etiópok a 150.-et is⁴.

Szent Jeromos az antifónákról a következőket írja: *quotidie coelesti pane saturati dicimus: gustate et videte quam suavis est dominus (miközben a mindennapi égi kenyérral táplálkozunk, mondjuk: ízleljétek és lássátok, mily édes az Úr)*⁵. Máshol pedig azt olvashatjuk: *mindig vesszük az Eukarisztiát és halljuk a zsoltárost, amint énekli: Gustate et videte (Ízleljétek és lássátok); és énekeljük vele: Eructavit cor meum verbum bonum (Igéden elmélkedik szívem)*⁶.

Szent Ambrus a communióval kapcsolatban 42,4 zsoltár használatát említi (*Belépek Isten oltárához*)⁷. Szent Ágostonnál azt is olvashatjuk, hogy a felajánlaskor és az áldozás alatt egyaránt a következőket énekelték: *ut hymni ad altare dicerentur de psalmodum libro sive ante oblationem, sive cum distribueretur populo quod fuisset oblatum (hogy himnuszt mondjanak a zsoltároskönyvből*

¹ Felice RAINOLDI, *Psallite sapienter. Note storico-liturgiche e riflessioni pastorali sui canti della Messa e della Liturgia delle Ore (=Cantate et Psallite 1)*, CLV, Roma 1999, 199.

² Rainoldi 199.

³ Rainoldi 200.

⁴ Rainoldi 200.

⁵ Rainoldi 200.

⁶ *In I Ist. comm. II* 5,29; PL 24,86D.

⁷ *Ep.* 71,6; PL 22,672B.

De Myst. VIII,43; *De Sacr.* V,13.

az oltárnál, akár a felajánlás előtt, akár amikor a már felajánlott adományokat a nép között szétosztják)⁸.

Az *Ordo romanus primus*, mely a pápai udvar VI. századi liturgiáját írja le, a 117. számnál az áldozás menetét így mutatja be:

*Nam, mox ut pontifex coeperit in senatorio communicare, statim scola incipit antiphonam ad communionem et psallunt usquesdum communicato omni populo, annuat pontifex ut dicant Gloria Patri; et tunc repetito versus quiescunt (Ezután a főpap a szentélyben áldoztatni kezd, a szkóla pedig legott belefog a communio antifónába és addig zsoltároznak, míg mindenki meg nem áldozott, akkor biccent a főpap, hogy a Dicsőség az Atyának-ot énekeljék; és akkor a verzust megismételve elhallgatnak)*⁹.

Érdekes sajátsága a szertartásnak, hogy a pápa ad jelt az ének befejezésére, amint ezt az introitusnál is tette, a kar pedig *Gloria Patrivál* zárja a zsoltározást.

Aurelianus a *De musica disciplina* című művében a IX. században a gall és a római mise énekeinek leírása után szól arról is, hogy

*Mi az (Isten Báránya) után énekeljük az úgynevezett Communionot, hogy a nép lelke, az égi áldás osztása alatt végig emelkedjék föl és rögzüljön e magasztos elmélkedésben az édes ének által*¹⁰.

A X-XII. században eltűnik a zsoltározás az antifóna után. Ezt részben a körmenetek ritkulása, majd megszűnése indokolta, részben pedig az áldozók számának a megcsappanása, miközben sokszor csak a pap áldozására szorítkoztak. Ugyanekkor kezd az antifóna tropusokkal bővülni¹¹.

A II. Vatikáni Zsinat helyreállítja a zsoltározást az antifóna után.

A *Missale Romanum* az Általános Rendelkezésekben így ír az áldozási énekről:

Amíg az Oltáriszentséget a pap magához veszi, elkezdődik az áldozási ének. Ennek az a szerepe, hogy a közös éneklés által kifejezze az áldozók lelki egységét, tanúsítsa a szív örömét, és az áldozási körmenet közösségi jellegét jobban megvilágítsa. [...]

Külön kitér az énekesek áldozására is, felhíva a figyelmet, hogy *Gondoskodjanak arról, hogy az énekesek is alkalmas módon megáldozhassanak*¹².

Az antifónák forrásai

A communio antifónák nagyrészt zsoltár alapúak. Amennyiben a Graduale Romanumot vizsgáljuk, megállapítható, hogy annak 163 communio antifónájából 69 zsoltár alapú, 67 evangéliumi, 21 egyéb szentírási szöveg, 6 pedig egyházi költemény¹³.

⁸ *Retract.* II,37; PL 32,634. Vö. Vincenzo RAFFA, *Liturgia eucaristica. Mistagogia della Messa: dalla storia e dalla teologia alla pastorale pratica* (=B.E.L. Subs. 100), CLV, Roma 1998, 482.

M. ANDRIEU, *Les Ordines Romani du haut moyen age*, II (=Spic. Sac. Lovan. Études et Doc. Fasc. 23), Louvain 1971, 105.

¹⁰ Rainoldi 201.

¹¹ Rainoldi 201.

¹² *Római Miskönyv Általános Rendelkezések* 561. (MR 2002: 86.) sz.

¹³ Rainoldi 201.

Az antifónák főbb témái¹⁴

Amennyiben az antifónák tematikus csoportjait tekintjük át, azt láthatjuk, hogy először is vannak olyan antifónák, amelyek egy-egy **ünnep fő gondolatát** visszhangozzák áldozás közben. Ilyenek az adventi, karácsonyi antifónák valamint az egyes tematikus ünnepek és a szentek communiói.

Az említetthez hasonló az a csoport, amely a **napi evangélium** egy versét ismétli, akár szó szerint, akár tartalmilag. Ilyeneket találunk pl. a Nagyböjt vasárnapjain.

Az áldozás közbeni örömet, a „szív örömét” (RMÁR) fejezi ki és segíti elő az a fajta antifóna, amely **dicsőítő, ujjongó** zsoltárokon alapul (8, 9, 12, 15, 19 zsoltárok Évk. vasárnapokon).

A **hálaadás** gondolata (pl. 117, 118. zs.) sok helyütt a dicsőítéssel együtt szerepel. A hálaadás annál is illőbb gondolat az áldozás alatt, mert maga az eukarisztia görög szó is hálaadást jelent.

A körmeneti ének voltára világít rá az a típus, amelyben a **zarándokzsoltárból** veszi szövegét a communio. Fontos gondolat a **belépés**, a **Jeruzsálembé**, mint Isten hajlékába való megérkezés, a találkozás. Földi vándorlásunkban valóban megérkezési pontok azok, amikor egy kis időre találkozunk a Mennyei Jeruzsálemmel, belépünk Isten hajlékába, ahol Ő terít nekünk asztalt.

Ez utóbbival rokon az a típus, amikor **Isten oltáráról** van szó és az ott bemutatott vagy **felajánlott áldozatról** (26, 50, 75, 95. zsoltárok és a Péld 3,9.10 az évközi 17. vasárnap). Érdekes párhuzam ez az ószövetségi és újszövetségi felajánlás, amelyben mindig a hálaáldozat, a dicsőítő áldozat, az ajándék-jelleg kerül előtérbe és nem a valamit kiesés, megnyerés szempontja.

Néhány helyen a **védelem kérés** (30, 16, 17, 118. zsoltárok) az antifóna fő motívuma: az Atyához járuló hívek védelmet, oltalmat, erőt kérnek és remélnek a mennyei Kenyérből, az Istennel való asztalközösségből.

A **jó pásztor** motívum középpontba állítása a 22. zsoltárral magától értetődően eukarisztikus jellegű. Ez a zsoltár más antifónákkal együtt is előfordul (míg a legtöbb esetben megegyezik az antifóna alapszoltára a hozzá kapcsolódó versekével). Így Nagycsütörtökön az 1Kor 11,24-25-höz társul (Ez az én testem...), Húsvét negyedik vasárnapján pedig a Jn 10,14-hez (Én vagyok a jó pásztor...). A jó pásztor motívum magába foglalja a védelem, a vezetés, a gondoskodás és a táplálás képeit, mellyel az egyik leggazdagabb mondanivalójú áldozási énekünknek tekinthetjük.

Jellegzetességek az egyházi év folyamán¹⁵

Az adventi időszakban az evangélium, illetve az időszak tematikáját követik az antifónák, mely szerint az ószövetségi várakozás után a remény és a születés megjövendölése következik. A Karácsony is ezen a nyomon halad, antifónáiban gyakran visszatér a születés mellett a megnyilvánulás, megnyilatkozás, meglátás ígéje: amint a megtestesülés titkában megnyilvánul az istenember, úgy a szentáldozásban is az eledellé lett Istennel és az Istenné lényegült kenyérral találkozunk.

A nagyböjt idején az evangéliummal van összhangban a legtöbb áldozási ének, míg a nagyhéten a szent napok eseményeit követik.

Kiemelkedő Húsvét vasárnapjának communio antifónája, melynek szövege az 1Kor 5,7-8-ból való: Krisztust húsvéti Báránynak nevezi, akit föláldoztak és aki egyben áldozatul, lakomául adta magát. Ezt a pászka vacsorát a „tisztaság és igazság kovásztalan kenyérével” üljük, mely színében a tiszta ostya, valóságában pedig a belé lényegülő Krisztus teste. Az antifónához a 117. zsoltár hálaadása csatlakozik: *Hálát adjatok az Úrnak, mert jó, mert az ő irgalmassága örökké való.*

¹⁴ *Az antifónák tematikus vizsgálata*

¹⁵ *Az egyházi év és az antifónák jellegzetességei / Az antifónák jellegzetességei az egyházi évben*

A húsvéti időszak vasárnapjain tematikus antifónákat találunk: a második vasárnap Tamás apostol tapasztalata áll a középpontban, a negyedik vasárnap a jó pásztor, a húsvéti időszak vége felé pedig már a Szentlélek eljövételének előkészítése folyik. Így például a VI. vasárnapon: *Nem hagylak árván titeket... .*

Érdekes az ötödik vasárnap áldozási éneke, mely a szőlő-szőlőtő témát járja körül két irányból is. Az első az antifóna, Jn 15,5: *Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők...* Jézusba oltva, belőle táplálkozva, vele egyesülve élhetnek, virulhatnak a hívek. Ugyanakkor a 79. zsoltár Isten szőlőjéről beszél, melyet az Úr nagy gonddal ültetett, gondozott, de mintha már lemondott volna róla. Kéri a zsoltáros a Gondviselőt, hogy legyen türelmes és jó gyenge szőlőjével – velünk.

Mennybemeneteltől Jézus Szíve ünnepéig természetesen az adott nap tanításához kapcsolódnak az antifónák.

Az évközi idő jellegzetessége, hogy szinte kizárólag zsoltár fordul elő antifónaként. Ezek pedig nem annyira a vasárnaphoz igazodnak, hanem folyamatosan haladnak végig az eukarisztikus vonatkozású zsoltárokon, az előző részben bemutatott témákat változtatva.

Az első részben felsorolt forrásokból kitűnik, hogy az áldozási ének feladata az, hogy egységet, communiót teremtsen az áldozók között. Egyesítse őket az Egyház számára, mely nekünk Krisztus testét nyújtja, valamint az Úrral lakoma-közösségre lépő gyülekezet gondolatait, lelkét Istenhez emelje, az Eukarisztia vételére előkészítse, azt méltón kísérje. A communio antifónák témái, felhasznált zsoltárai, szentírási helyei jól szolgálják ezt a célt. Éljük ez ének adta lehetőséggel, hogy minél teljesebb communio lehessen szentáldozásunk!

Budapest, 2002. július 4.

Füzes Ádám

MALEZI

Függelék

A vasárnapok és nagyobb ünnepek communio antifónái és hozzá énekelt zsoltárai

Az alábbi táblázat még a *Communiók könyve* c. kiadvány (Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom 2002) megjelenése előtt készült. A *Graduale Triplex* (Solesmes 1979), az *Éneklő Egyház* és a *Misekönyv* antifónái alapján mutat be egy fajta rendet. Ez annyiban esetleges, hogy maga a *Graduale Triplex* is több változatot közöl egy-egy liturgikus napra. Igyekeztünk a legjellemzőbbet kiválasztani. A fenti fejtegetéseknek mégis jó illusztrációjául szolgálhat.

<i>N</i>	<i>Mise</i>	<i>Forrás</i>	<i>Magyar</i>	<i>Zsoltár</i>
1	Adv. 1.	Zsolt 84,13	Az Úr megadja kegyelmét, és földünk megtermi gyümölcsét	84
2	Adv. 2.	Bár 5,5. 4,36	Kelj föl, Jeruzsálem, állj a magaslatra, és nézd az örömet, amely Istentől jön.	147
3	Adv. 3.	Iz 35,4	Mondjátok a csüggedt szívűeknek: Bátorság! Ne féljete! Nézzétek, eljön a mi Istenünk, hogy szabadulást hozzon nekünk.	Iz 35
4	Adv. 4.	Iz 7,14	Íme a Szűz méhében fogan és Fiat szül; s neve léssen: Emmánuel = Velünk az Isten.	18
5	Kar. Vigil.	Iz 40,5	Megnyilvánul előttünk az Úr dicsősége, és meglátja minden ember üdvözítő Istenünket.	23
6	Kar. Éjf.	Zsolt 109,3	Szentséges fényességben, a Hajnalszög előtt szültelek téged.	109
7	Kar. Pászt.	Zak 9,9	Ujjongj, Isten népe, örvendezz, Jeruzsálem: nézd, itt jön szent Királyod, a világ üdvözítője.	33
8	Kar. Ünn.	Zsolt 97,3	Meglátta a föld minden határa: Istenünk hozott nekünk szabadulást.	97
9	Kar.Szt. Csal.	Lk 2,48.49 (A év: Mt 2,20)	Fiam, mit csinálsz itt. (Vedd a gyermeket és anyját)	26 v. 92
10	Jan. 1.	Zak 9,9	Ujjongj, Isten népe, örvendezz, Jeruzsálem: nézd, itt jön szent Királyod, a világ üdvözítője.	44
11	Epifánia	Mt 2,2	Láttuk csillagát napkeleten, és eljöttünk, hogy ajándékokkal hódoljunk az Úrnak.	71
12	Urunk megker.	Jn 1,32.34	Íme, ő az, ki akiről mondotta János: Én láttam őt, és tanúságot tettem róla, hogy ő az Isten Fia.	28
13	NB. 1.	Mt 4,4	(ÉE, KMK: Nem csak kenyérral él az ember, hanem minden igével, mely Istentől származik. 90 zs.)	Zsolt 90,4-5 Scapulis suis obumbrabit
14	NB. 2.	Mt 17,9	Senkinek se mondjátok el, amit láttatok	44
15	NB. 3.	Jn 4,13-14	Aki abból a vízből iszik, amelyet én adok neki, abban az örök életre szökellő vízforrás fakad – mondja az Úr.	Iz 12
16	NB. 4.	Jn 9,6.11.38	Az Úr megkenté szememet; elmentem, megmostam, íme látok és hiszek Istenben.	26

17	NB. 5.	Jn 11,33.35.43.44.39	Látván az Úr sírni Lázár nővéreit...	31
18	Virágvas.	Mt 26,42	Atyám, ha nem kerülhet el ez a kehely anélkül, hogy ki ne igyam, legyen akaratod szerint.	21
19	Nagycsüt.	1Kor 11,24-25	Ez az én testem, mely értetek adatik. Ez az Újszövetség kelyhe, az én véremben.	22
20	Húsv. Vas.	1Kor 5,7-8	A mi húsvéti Bárányunk föláldoztatott Krisztus. Üljük hát e lakomát, a tisztaság és igazság kovásztalan kenyérével.	117
21	H. 2.	Jn 20,27	Nyújtsd ki a kezedet, tedd a szegék helyére, és ne légy hitetlen, hanem hívő.	117
22	H. 3.	Zsolt 95,2	Énekeljete az Úrnak, áldjátok nevét	95
23	H. 4.	Jn 10,14	Én vagyok a jó pásztor, ismerem juhaimat és juhaim is ismernek engem.	22
24	H. 5.	Jn 15,5	Én vagyok az igazi szőlőtő, ti a szőlővesszők – mondja az Úr. Aki bennem marad és én őbenne, az bő termést hoz.	79
25	H. 6.	Jn 14,18	Nem hagylak árván titeket, eljövök ismét hozzátok.	121
26	Mennybe menetel	Zsolt 67,33.34	Énekeljete az Úrnak, ki fölment az egek égébe.	67
27	H. 7.	Jn 17,12.13.15		121
28	Pünk. Vig.	Jn 7,37	Az ünnep utolsó napján Jézus a templomban hangos szóval hirdette: Aki szomjazik, jöjjön hozzám és igyék.	103
29	Pünk. Ünn.	Csel 2,2-4	Hirtelen zaj támadt az égből...	67
30	Szt.Hár.	Tób 12,6	Áldjuk a mennynek Istenét most minden élők előtt, s mondjunk hálát néki, mert irgalmasságot tett ő velünk.	Tób 13
31	Úrnapja	Jn 6,57	Aki eszi az én testemet és issza az én véretem, énbennem marad és én őbenne.	118
32	Évk. 2.	Jn 2,7.8.9.10-11	Mondja az Úr: töltsétek meg az edényeket...	65
33	Évk. 3.	Zsolt 33,6	Járuljatok az Úrhoz, és eláraszt a fény benneteket, és arcotokat nem érheti szégyen.	
34	Évk. 4.	Zsolt 30,17-18	Ragyogtasd fel arcod szolgád fölé, Isten, s szabadíts meg engem irgalmasságodban.	30
35	Évk. 5.	Zsolt 42,4	Belépek Isten oltárához...	42
36	Évk. 6.	Zsolt 77,29-30	Ették és jóllaktak bőségesen. Kívánságukat betöltötte az Úr, és nem csalatkoztak vágyaikban.	77
37	Évk. 7.	Zsolt 9,2-3	Összes csodáidat elbeszélem, ujjongok és örvendezem benned, nevedről szól énekem, fölséges Isten.	9

38	Évk. 8.	Zsolt 12,6	Énekelek az Úrnak, mert jót tett velem, dicsőítem fölséges Istenem nevét.	12
39	Évk. 9.	Zsolt 16,6	Hozzád kiáltok, mert te meghallgatsz, Istenem, fordítsd felém füledet, hallgasd meg szavam!	16
40	Évk. 10.	Zsolt 17,3	Te vagy, Uram, erősítőm, menedékem, szabadító, Istenem, segítőm, akiben remélek.	17
41	Évk. 11.	Zsolt 26,4	Csak egyet kértem az Úrtól, egy a vágyam: hogy az Úr házában lakjam életemnek minden napján.	26
42	Évk. 12.	Zsolt 26,6	Körüljárok és áldozatot mutatok be hajlékában, énekelek és zsoltárt zengek az Úrnak.	26
43	Évk. 13.	Zsolt 30,3ab	Hajlítsd hozzám füledet, siess, szabadíts meg.	30
44	Évk. 14.	Zsolt 33,9	Ízleljétek és lássátok, hogy milyen édes az Úr. Boldog az az ember, ki őbenne bíz.	33
45	Évk. 15.	Zsolt 83,4-5	Othont talál magának a veréb is és fészket a gerle, hogy kiköltse fiókáit: a te oltárodnál, Seregek Ura, Istenem és Királyom! Boldog, aki házában élhet, téged dicsérhet szüntelen.	83
46	Évk. 16.	Zsolt 50,21	Elfogadod, Isten, igaz áldozatunkat, s a felajánlást, mit oltárodra hoztunk.	50
47	Évk. 17.	Péld 3,9.10	Tiszteld meg az Urat vagyonodból és adj neki minden termésed zengéjéből, akkor megtelnek kamráid bőséggel, és túlradnak préseid a musttól.	111
48	Évk. 18.	Bölcs 16,20	Mennyei kenyérrel tápláltál minket, Istenünk; minden gyönyörűség és minden íz édessége megvan benne.	77
49	Évk. 19.	Jn 6,52	Így szól az Úr: A kenyér, amelyet adok, az én testem a világ életéért.	110
50	Évk. 20.	Mt 6,33	Először Isten országát keressétek, és minden más megadatik néktek.	36
51	Évk. 21.	Zsolt 103,13-15	A földet esővel áztatod, Uram, hogy kenyeret teremjen a föld, és bort, hadd vigadjon tőle az emberi szív.	103
52	Évk. 22.	Zsolt 70,16-18	Uram, csak igazságodról emlékezem: Isten, te ifjúkorod óta oktattál engem, öregségemre és aggkoromra se hagyj magamra engem.	70
53	Évk. 23.	Zsolt 75,12-13	Tegyetek fogadást és adjátok meg az Úr Istennek; Mind, aki körülötte van, ajándékot vigyen a Rettenetesnek, aki megtöri a fejedelmek gögjét, aki rettenetes a föld királyai számára.	75
54	Évk. 24.	Zsolt 95,8-9	Hozzatok áldozatot és lépjétek be szentélyébe. Dicsérjétek az Urat szent csarnokaiban.	95
55	Évk. 25.	Zsolt 118,4-5	Te rendelted nekünk, hogy pontosan megtartsuk tanításodat. Adj jó irányt útjainknak, hogy mindig akarodat kövessük.	118

56	Évk. 26.	Zsolt 118,49-50	Emlékezzél meg, Uram, szolgálóknak mondott ígédről, amellyel reményt öntöttél belém; gyötrő megaláztatásomban csak ez a vigaszom.	118
57	Évk. 27.	Zsolt 118,81.84.86	A te üdvözítésedben és igédben reménykedik a lelkem: mikor mondasz ítéletet üldözőim felett? csalárdul üldöznek, segíts meg engem, Uram, Istenem.	118
58	Évk. 28.	Zsolt 118,22.24	Vedd el rólam a szégyent és a gyalázatot, hiszem parancsolataidat kerestem; mert parancsolataidról elmélkedtem.	118
59	Évk. 29.	Zsolt 8,2ab	Uram, mi Urunk, milyen csodálatos a neved szerte a világon!	8
60	Évk. 30.	Zsolt 19,6	Örvendezünk, mert Üdvözítőnk vagy, Urunk, Istenünk, a te neved a mi dicsőségünk.	19
61	Évk. 31.	Zsolt 15,11	Az élet útját mutatod nekem, örömmel töltesz el színed előtt.	15
62	Évk. 32.	Zsolt 22,1-2	Az Úr az én pásztorom, nincs is hiányom semmiben: zöldellő mezőkön terelget engem, és csöndes folyóvizekhez vezet.	22
63	Évk. 33.	Mk 11,23.24	Bizony mondom nektek, hogyha imádkoztok és könyörögtök valamiért, higgyétek, hogy megkapjátok, és akkor valóban teljesül kérésetek – mondja az Úr.	60
64	Kr. Kir.	Zsolt 28,10-11	Az Úr királyként trónol mindörökké; az Úr békével áldja meg népét.	28